

MÜASİR ŞƏXSİYYƏT HAQQINDA DƏYƏRLİ ƏSƏR

Məmməd Rzayev

MÜASİR ŞƏXSİYYƏT
sosial-fəlsəfi təhlil

Naxçıvan Dövlət Universitetinin prorektoru, Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Məmməd Rzayev növbəti kitabı ilə oxucuların gözüngə gəlmişdir.

"Müasir şəxsiyyət (sosial-fəlsəfi təhlil)" adlı həmin kitab maraqlı bir məsələyə toxunan alimin yanaşmalarının məhsuludur.

Hər bir tarixi mərhələdə fəlsəfi idrak və sosial gerçəklik şəxsiyyət mövzusunun dərinliklərinə nüfuz etmək, onun yeni-yeni çalarlarını aşkar çıxarmaq imkanı verir. Bu mənada totalitar rejiməndən açıq cəmiyyətə keçid dövrü daha çox səciyyəvidir. Hazırda ölkəmizdə ictimai həyatın bütün sferalarında və tələffüzində baş verən əsas dəyişikliklər özünün müvafiq əksini şəxsiyyətdə də tapır.

Yaxın keçmişimizə əhatə edən sovet dövründə şəxsiyyəti sosial-fəlsəfi cəhətdən tədqiq edən çoxlu miqdarda əsərlər yazılmasına baxmayaraq, bu problem elmi cəhətdən tükəndiyini iddia etmək ədalətli deyildir. Xüsusilə de ona görə ki, hər bir dövrdə fəlsəfi idrakın müəmməllik səviyyəsi yüksəldikcə, sözügedən problemin yeni-yeni tərəfləri araşdırmaq mümkün və zəruri olur. Bu baxımdan yanaşdıqca göstəriləməlidir ki, ölkəmizdə milli müstəqillik əldə edildikdən sonra şəxsiyyət tamamilə yeni sosial zəmin üzərində formalaşır və inkişaf edir. Həmin dövrdə sözün əsl mənasında şəxsiyyətin yeni tarixi titi qararlaşır. Buna görə də müasir şəxsiyyətin sosial-fəlsəfi təhlili müasir sosial-fəlsəfi tədqiqatların aparıcı istiqamətlərindən biridir və müəllifin bu mövzuya diqqət etməsi, fikrimizcə özünü tamamilə doğrultmuşdur.

Sözügedən problemin işlənilməsi dərəcəsinə gəlincə isə göstəriləməlidir ki, son dövrlərdə MDB ölkələrinin fəlsəfi ədəbiyyatında, habelə Azərbaycan yazılımsı kitab və məqalələrdə onun ayrı-ayrı tələffüzünə toxunulsa da, bütövlükdə bu mövzunu kompleks şəkildə araşdırın monoqrafı tədqiqat əsəri yoxdur. Naxçıvan Dövlət Universitetinin tarixi işğarı üzrə prorektor, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Məmməd Rzayevdən çapdan çıxmış yeni monoqrafıyısını bu baxımdan həmin elmi boşluğu aradan qaldırmaq istiqamətində atılan uğurlu cəhd kimi səyiyələndirmək olar.

Kitabın birinci fəslində tədqiqatın əsas nəzəri-metodoloji məsələləri təhlil olunmuşdur. Burada əsas diqqət "ferd", "fərdiyyət", "şəxsiyyət" anlayışlarının qarşılıqlı münasibətlərini ümumfəlsəfi səpkidə araşdırılmasına, şəxsiyyət ilə sosial mühit arasındakı qarşılıqlı təsirin metodoloji səpkisindən ayrılmasına, şəxsiyyətin sistemli-struktur təhlilinin və onun müasir tipini araşdırmaq metodoloji əsaslarının işlənilməsinə yönəldilmişdir. Fikrimizcə, müəllifin mövzunu konkret təhliləne girişməzdən əvvəl onunla bağlı metodoloji prinsipləri müəyyənləşdirmək cəhd tədqiqatıya, çünki yaxın keçmiş qədar bu məsələlərin izahı marksist fəlsəfi metodologiyaya axsalanırdı və deməli ideoloji teziyin güclü təsirinə məruz qalmışdı. Di-

gər tərəfdən bu günün özündə də, sosial-fəlsəfi və psixoloji ədəbiyyatda şəxsiyyət problemi araşdırmaq metodoloji oriyentirləri dəqiq müəyyən olunmadığından, fikir ayrılıqları və nəzəri mübahisələr getməkdədir. Müasir şəxsiyyətin metodologiyası isə hələ yenicə işlənilməyə başlanılmışdır. Bu, bir daha sübut edir ki, həmin məsələlərə xüsusi fəsil ayırmaq müəllif düzgün hərəkət etmiş, öz tədqiqatının metodoloji sxemini və bünövrəsini işləyib hazırlamışdır.

Kitabın ikinci fəslində müasir dövrdə baş verən sosial proseslər ilə şəxsiyyət arasında ki qarşılıqlı təsirin mexanizmi və əsas istiqamətləri tədqiq olunur. Burada öncə müasir şəxsiyyət siyasi fəaliyyət və siyasi münasibətlər prizmasında araşdırılır. Bu istiqamətdə aparılan təhlil şəxsiyyətin siyasi şüuru, siyasi təşkilatçılığı və siyasi fəallığının artması proseslərinin üzərində mərkəzləşdirilmişdir və onların nəticəsi kimi şəxsiyyətin siyasi mədəniyyətinin yüksəlişinin faktiki materialları əsasında açılması diqqət cəlb edir. Bizcə, müəllif müasir şəxsiyyətin siyasi fəaliyyətin əsl subyekti cəvrlməsinin inandırıcı surətdə əsaslandırılmağa müvəffəq olmuşdur. İkinci fəsil xüsusi bölməsində müasir dövrdə iqtisadi münasibətlər sistemində baş verən əsas dəyişikliklərin şəxsiyyətin formalaşmasına və inkişafına təsiri araşdırılır, haqlı olaraq göstərilir ki, bu təsirin mahiyyətini birtərəfli izah etmək doğru deyildir. Tədqiqatda faktlara əsaslanmaqla sübut edilir ki, formalaşmaqda olan bazar iqtisadiyyatı şəxsiyyətə təkcə müsbət istiqamətdə deyil, həm də mənfi, neqativ planda da təsir göstərir.

Elmi maraq doğuran mühüm bir məqam odur ki, bu fəslində araşdırılan bütün məsələlər bəarsində marksist metodologiyaya fəal və elmi cəhətdən ədalətli münasibət bildirilir. Müəllif marşısını tənciq edərkən, bir çoxlarından fərqli olaraq onun sadəcə bir kənarə atılır, nöqsanları qeyd etməklə yanaşı, bu təlimin mümkünə bağlı bir çox müddələrləndən müasir tədqiqatlarda yaradıcılıqla istifadə etməyin zəruriliyini əsaslandırır. Söhbət birinci növbədə marksist fəlsəfədə geniş yer tutan fərd, şəxsiyyət, sosial mühit, fəaliyyət, ünsiyyət və sair anlayışlardan gedir.

Məmməd Rzayev tədqiqatının müsbət cəhətlərindən biri də budur ki, şəxsiyyət, yaradılmaqda olan hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti kontekstində tədqiq olunur. Burada belə bir elmi maraq doğuran fikir əsaslandırılır ki, müasir demokratiyə şəraitində hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti bir-biri ilə vətəndaş çıxış edərək, şəxsiyyətin inkişafında artmaqda olan rol oynayırlar.

Şəxsiyyətin milli-etnik münasibətlər səpkisində dərinlən araşdırılması da müəllifin mühüm uğuru hesab ediləməlidir. Bu məsələyə həsr olunmuş xüsusi bölmədə inandırıcı surətdə göstərilir ki, milli-etniki amillərin rolu təkcə sovet imperiyasının dağılması ilə bitməmişdir, onlar müstəqillik dövründə də şəxsiyyətin inkişafının mühüm hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış etməkdədir. Bu baxımdan ölkəmizdə milli münasibətlərin tənzim olunmasına yonəlmə milli siyasetin əsas məqamlarının təhlil edilməsi diqqətəlayiqdir.

Şəxsiyyətin kompleks təhlili ona müasir mədəniyyəti sistemdə yanaşmağı zəruri edir. Bu metodoloji tələbə riyyət edərək monoqrafıyada mədəniyyət ilə şəxsiyyətin qarşılıqlı təsiri və qarşılıqlı surətdə bir-birini zənginləşdirəməsi prosesi ətrafı nəzərdən keçirilmişdir. Təhlillərdə haqlı olaraq belə bir məqam vurğulanır ki, Azərbaycan Qərb və Şərq mədəniyyətlərinin qovuşduğunda yərşəliyi üçün onların hər birinə xas olan üstünlüklərdən şəxsiyyətin inkişafı naminə istifadə ediləməlidir.

Müəllif ikinci fəsil müasir şəxsiyyətin öz-gələşməsi və humanizmi ilə bağlı məsələlərin tədqiqi ilə başa çatdırılmışdır. Bu hissədə öz-gələşmənin mahiyyətinin açılması, onun xüsusi mülkiyyət ilə deyil, cəmiyyətdə əmək bölgüsü ilə bağlılığını əsaslandırılması və buna görə də bütün tarixi dövrlərdə fəaliyyət göstərdiyi haqqında müddəa elmi baxımdan maraq doğurur. Eyni zamanda haqlı olaraq göstərilir ki, müasir dövrdə ictimai həyatın bütün sferalarında baş verən əsas dəyişikliklər şəxsiyyət-cəmiyyət münasibətlərini bir-

biri ilə yaxınlaşdırır və beləliklə də öz-gələşməni xeyli dərəcədə cəmləyir.

Kitabda müasir cəmiyyətin humanistləşməsi meyli inandırıcı faktlar əsasında təhlil edilmişdir. Müəllif haqlı olaraq göstərir ki, indi təkcə ölkə daxilində gədən əsas irəliləyiş deyil, həm də beynəlxalq ələmdə baş verən proseslər şəxsiyyətin humanist məqsədinin inkişafına və zənginləşməsinə əlverişli şərait yaradır.

Tədqiqatın üçüncü, fəslü bütövlükdə müasir şəxsiyyətin aksioloji təhlilinə həsr olunmuşdur. Fikrimizcə, yaxın vaxtlara qədər fəlsəfi təhlil diqqət mərkəzində kənarə qalmış dəyərlər probleminin şəxsiyyətin formalaşması və inkişafında mühüm rolunu açmaq cəhd müəllifin ciddi elmi nailiyyəti hesab ediləməlidir. Bu fəslin üç müstəqil bölməsində, dəyərlərin mahiyyəti və ontoloji əsasları müəyyənləşdirilir, şəxsiyyətin aksioloji təşkil və strukturu təhlil edilir, müasir dövrdə şəxsiyyətin formalaşması və sosiallaşmasında dəyərlərin mühüm rolu araşdırılır.

Kitabın sonuncu fəslində müəllif şəxsiyyətin azad seçim, azadlıq və məsuliyyəti ilə bağlı problemləri də təhlil prizmasında gətirmişdir.

Məmməd Rzayev tədqiqatının ümumi məziyyətlərindən danışarkən belə bir cəhd də qeyd olunmalıdır ki, müəllif şəxsiyyət probleminə dair elmi ədəbiyyatda dərinlən tanış ola bilmişdir. Qədr nəzərə alsaq ki, bu mövzu təkcə filosofların deyil, həm də sosioloqların, psixoloqların, digər qarşılıq elmlərin maraq dairəsinə daxildir, həm çətinliklərdə sözügedən probleme dair çoxlu miqdarda kitablar və məqalələr yazılmışdır, onda müəllifin nə qədər böyük zəhmətə qatılmış olduğunu haqqında əyani təsəvvür yaranır. Həm də göstəriləməlidir ki, müəllif onlarla sadəcə tanış olmamış, öyrəniib təhlil etmişdir. Bununla bağlı diqqət çəkən məqam burasıdır ki, əsərdə şəxsiyyətin ayrı-ayrı tərəfləri araşdırılarkən elmi ədəbiyyatda əks olunmuş müvafiq baxışlar bir-birilə müqayisə edilərək, qruplaşdırılmış və buradan çıxış edərək müəllif öz mövqeyini yətinicə əsaslandırılmışdır. Biz bütün əsər boyu müəllifin ümumfəlsəfi, sosial-fəlsəfi, sosioloji və psixoloji ədəbiyyata fəal münasibətlərini şahid olur, başqa sözlə deyilsə, tədqiqatda sözün əsl mənasında polemik ruh hakimdir.

Tədqiqatda irəli sürülən fikirlər və nəticələr özünün müstəqilliyi və orijinalı ilə seçilir, həm də onlar havadan asılı qalmır, kifayət qədər fakt materiallarının ümumiləşdirilməsinə əsaslanır. Bu mənada iddia etmək olar ki, işdə müstəqillik dövründə Azərbaycanca gədən bütün proseslər şəxsiyyət baxımından ətrafı ilə real surətdə əks olunmuşdur.

Kitabda ölkəmizdə müasir şəxsiyyətin yeni sosial statusu, rolu, funksiyaları, artmaqda olan fəallığı ilə bağlı bütün məsələlər totalitar rejimə mövcud olmuş analoji vəziyyət ilə müqayisəli təhlil olunur. Bu, bir tərəfdən yetmiş ildən artıq davam etmiş sovet dövründə özünü göstərmiş nöqsanları və məhdudluqları qabarıq nəzərə cəvrləyir, digər tərəfdən, bu münasibətdə açıq cəmiyyət quruculuğunun yaratdığı böyük imkanlar və üstünlüklər haqqında aydın təsəvvür yaradır.

Müəllif müasir şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı ilə bağlı məsələləri araşdırarkən, bu proseslərin Azərbaycanın konkret şəraitini, tarixi keçmişini və milli özünəməxsusluğunu şərtləndirən xüsusiyyətlərini aşkarla çıxarılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Bu, şəxsiyyətin milli məlik şüuru və onun mədəniyyəti ilə bağlı məsələlərdə daha qabarıq nəzərə cəvrlir.

Əsərin yüksək elmi səviyyədə yazıldığını nəzərə alaraq onun ali məktəb tələbələri, elmi işçilər və bütövlükdə şəxsiyyət fəlsəfəsi ilə maraqlanan oxucu auditoriyası üçün maraq doğurağına əminliyimiz bildirir, müəllifə gələcək tədqiqatlarında uğurlar diləyirik.

Abbas Hacıyev,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Tələh Xəlilov,
Naxçıvan Dövlət Universitetinin
müəllimi